

OBSERVAȚII PRIVIND FUNCȚIONALITATEA UNOR PIESE DIN TEZAURUL DE LA STÂNCEȘTI, COMUNA MIHAI EMINESCU, JUD. BOTOȘANI

Alexandru BERZOVAN¹

Cuvinte cheie: *Tezaurul de la Stâncești, arta scitică, prometopidia, aplică de scut, piesă de harnașament, Witaszkowo*

Kewords: *Stâncești hoard, Scythian Art, prometopidia, shield applique, harness piece, Witaszkowo*

Introducere

Între anii 1960-1970, un colectiv condus de către Adrian C. Florescu a efectuat săpături în cele două mari cetăți de pământ de la Stâncești. Cu această ocazie, sub dărâmăturile locuinței II din Cetatea II a fost descoperit un tezaur cu piese din bronz, aur și fier. Acestea se aflau într-un vas de lut depus într-o nișă amenajată în podină².

În componența tezaurului se aflau opt artefacte: o aplică zoomorfă din aur de mari dimensiuni, două aplici de aur de dimensiuni mai mici, alte două aplici din bronz, două psalii din aliaj de bronz cu argint și o zăbală de fier fragmentară. Tezaurul, amplu discutat în literatura de specialitate³, reprezintă un set de certă tradițiune scitică care în împrejurări istorice insuficient elucidate a ajuns în mediu getic.

¹ Academia Română, Filiala Iași – Institutul de Arheologie, IAȘI.

² A. Florescu, S. Rață, *Complexul de cetăți traco-getice (sec. VI-III î. e. n.) de la Stâncești - Botoșani*, în *Studii și Materiale*, Suceava, 1969, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 15; A. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I, București 1976, p. 176-177; S. Burda, *Tezaure de aur din România*, Ed. Meridiane, București, 1979, p. 67, 72; M. Gramatopol, *Tezaurul de la Stâncești*, în *MI*, XVIII, 11 (212), 1984, p. 27-28; I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*,

Prin acest studiu ne-am propus să discutăm – din punct de vedere al funcționalității – trei dintre piesele acestui tezaur: aplica de aur zoomorfă și cele două aplici de bronz.

Descrierea pieselor

Aplica zoomorfă (Pl. 1/1) a fost îngrijit lucrată dintr-o foaie subțire de aur, probabil prin presare pe un tipar de lemn. Ea fost așezată peste un suport dintr-un material mai rezistent (lemn?). Fixarea foi de aur modelate s-a făcut cel mai probabil prin îndoirea sa de jur împrejurul respectivului suport. Cu privire la animalul redat, există două opinii: fie este vorba de un animal fabulos, cu cap de mistreț, trup de pește și coadă asemănătoare celei a păsărilor, fie, după alte opinii, ar fi vorba doar de un simplu pește⁴. În ce privește dimensiunile, acestea sunt după cum urmează: lungimea totală 47,8 cm, lățimea maximă în zona mediană este de 9,6 cm⁵, greutatea fiind de cca. 100 de grame.

Piesa a beneficiat de două seturi de analize metalografice. Primul a fost efectuat de către Axel Hartmann de la Muzeul din Stuttgart și a relevat un conținut de 59,3% aur, 40% argint, 0,70% cupru și mai puțin

Ed. Albatros, București, 1986, p. 358; S. Haimovici, *Observații cu privire la motivul animalier în toreutica traco-geto-dacă*, în *TD*, XIII, 1992, 1-2, p. 180; B. Kull, *Tod und Apotheose. Zur Ikonographie in Grab und Kunst der jüngeren Eisenzeit an der unteren Donau und ihrer Bedeutung für die Interpretation von „Prunkgräbern“*, în *Ber.RGK*, 78, 1997, p. 258-259; S. Teodor, *Regiunile est-carpatice ale României în secolele V-II î. d. Hr. Considerații generale și repertoriu arheologic*, Ed. Vavila Edinf SRL, București, 1999, p. 45; T. Arnăuț, *Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați*, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 2003, p. 124; D. Măndescu, *Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a. Chr.) între Carpați, Nistru și Balcani*, Ed. Istros, Brăila, 2010, *Catalog*, p. 149; A. Florescu, M. Florescu, *Cetățile traco-getice din secolele VI-III a. Chr. de la Stâncești (jud. Botoșani)*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, p. 70-78; G. Trohani, *Arta aurului și argintului în spațiul carpato-dunărean în secolele VI-III a. Chr.*, în R. Oanță-Marghitu (ed.), *Aurul și Argintul Antic al României. Catalog de expoziție*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2013, p. 67; A. Rustoiu, *Of Horses and Man... A Late Iron Age Gold Applique from Veșel (Hunedoara County, Romania)*, în *Arch. Bulgarica*, XIX, 3, 2015, p. 55-56.

⁴ S. Haimovici *op. cit.*, p. 180; V. Sîrbu, G. Florea, *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, Ed. Istros, Brăila, 1997, p. 82-83.

⁵ A. Florescu, M. Florescu, *op. cit.*, p. 70-71.

de 0,01 urme de bismut⁶. Al doilea a fost realizat de către Daniela Stan și Bogdan Constantinescu, cu rezultate similare: 60,9% aur, 37,6% argint, 0,2% cupru și 0,6% fier în zona ochiului, respectiv 58,4% aur, 39,1% argint, 0,2% cupru și 0,5% fier în zona cozii⁷. Acest tip de aliaj, cunoscut sub numele de *electrum*, cu o cantitate foarte mare de argint, este specific Munților Caucaz și Anatoliei estice⁸. Așadar, analizele metalografice confirmă pe deplin observațiile tipologice și stilistice – piesa provine dintr-un areal cultural răsăritean.

Cele două aplici din bronz (Pl. 1/2. A, B) prezintă dimensiuni aproape egale: lungime de 27,4 cm pe coardă și o lățime cuprinsă între 8-10,4 cm⁹. Curbura părții lor inferioare este orientată spre stânga, respectiv spre dreapta, dovadă că se utilizau cel mai probabil în pereche. În ceea ce privește sistemul de prindere, în partea superioară se observă două rânduri paralele alcătuite din câte 7 orificii fiecare, la distanță de câte 0,6 cm unul de celălalt. Este limpede că partea superioară a celor două aplici se fixa în această zonă pe un suport, partea inferioară rămânând liberă. Piesele au fost ornamentate prin repusaj, dar decorul lor nu este întru totul identic, lăsând impresia unei execuții neglijente. După cunoștințele noastre nu s-au efectuat analize metalografice asupra acestor piese.

Discuții

În baza formei și a analogiilor, aplica zoomorfă a fost în general interpretată ca fiind un *prometopidion*¹⁰, opinie întărită și de prezența pieselor de harnașament în tezaur. Forma alungită, modul de fixare pe

⁶ A. Hartmann, *Ergebnisse der spektralanalytischen Untersuchung vor und frühgeschichtlicher Goldfunde aus rumänischen Boden*, în *Germania*, 67, 1978, p. 5-10.

⁷ D. Stan, B. Constantinescu, *Analiza compozițională a unor artefacte geto-dacice de aur găsite în Muntenia și Moldova*, în S. Forțiu, A. Cîntar, D. Micle (eds.), *Arheovest II. In Honorem Gheorghe Lazarovici. Interdisciplinaritate în Arheologie*, JATEPress Kiadó, Szeged, 2014, p. 674, Tab. 4.

⁸ A. Florescu, M. Florescu, *op. cit.*, p. 71; D. Stan, B. Constantinescu, *op. cit.*, p. 674.

⁹ A. Florescu, M. Florescu, *op. cit.*, p. 72.

¹⁰ De pildă: M. Gramatopol, *op. cit.*, p. 27; B. Kull, *op. cit.*, p. 259; D. Măndescu, *op. cit.*, *Catalog*, p. 149; A. Florescu, M. Florescu, *op. cit.*, p. 73; G. Trohani, *op. cit.*, p. 67.

suportul de lemn ca și unele analogii¹¹ – au reprezentat tot atâtea argumente în acest sens. Cu toate acestea, o privire mai atentă relevă caracterul problematic al acestor interpretări ce au neglijat un aspect fundamental: *dimensiunile* piesei de la Stâncești.

Prometopidia sunt bine atestate în mediul scitic unde evoluează de la simple ornamente triunghiulare de mărimi reduse spre piese cu lungimi de 30-40 de cm¹² (Pl. 2/1). Se cunosc piese și mai mari, precum aplica de la Bolshaya Tsimbalka cu o lungime de 41,4 cm¹³; dar toate piesele de peste 30 de cm prezintă forme bine adaptate anatomiei calului. Ori dacă aplica zoomorfă de la Stâncești, la cei 47,8 cm lungime pe care-i are, ar fi fost într-adevăr așezată pe fruntea unui cal, acesta ar fi trebuit să fie un exemplar de o masivitate cu totul ieșită din comun. Să fi deținut căpetenia căreia i-a aparținut tezaurul un cal într-atât de „năzdrăvan”? Puțin probabil, judecând după măsurătorile efectuate de arheozoologi asupra exemplarelor din epocă¹⁴. Așadar, suntem nevoiți să căutăm alte posibile explicații cu privire la funcționalitatea acestei piese.

Posibile indicii ar veni din analiza unei analogii apropiate ca aspect și mărime¹⁵ – piesa de aur de forma unui pește (Pl. 3/1) descoperită la Witaszkowo (Vettersfelde)¹⁶, pe teritoriul actual al Poloniei. Aceasta

¹¹ Aplica frontală de la Solokha ce redă doi pești, cu o lungime de 38,8 cm, a fost la rândul ei aplicată pe un suport de lemn (E. Jacobson, *The Art of the Scythians. The Interpenetration of Cultures at the Edge of the Hellenic World*, E. J. Brill, 2005, p. 272).

¹² V. A. Илинская, *Скифы днепростого лесостепного левобережья*, Наукова Думка, Киев, 1968, p. 122.

¹³ E. Jacobson, *op. cit.*, fig. 141-143.

¹⁴ Vezi de pildă S. Bököny, *History of domestic mammals in central and eastern Hungary*, Budapesta, 1974, *passim*; S. Haimovici, *Caractéristiques des chevaux des gètes decouvertes dans la necropole de Zimnicea*, în *Dacia*, N. S., XXVII, 1983, p. 79-107; S. Haimovici, C. Tarcan-Hrișcu, *Unele particularități morfologice ale unui craniu de cal descoperit în cetatea geto-dacică de la Butuceni (Republica Moldova)*, în *ArhMold*, XIX, 1996, p. 306-310.

¹⁵ V. Sîrbu, G. Florea, *op. cit.*, p. 82.

¹⁶ Despre acest tezaur vezi și P. Alexandrescu, *Zum goldenen Fisch von Witaszkowo (ehem. Vettersfelde)* în C. Becker (ed.), *Chrónos, Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*, Internationale Archäologie Studia Honoria 1, Espekamp, 1997, p. 683-684; L. D. Nebelsick, *Ryba*

prezintă următoarele dimensiuni: 41 cm lungime, 15 cm lățime, greutate de 608,5 grame¹⁷. Și această piesă a fost interpretată de către unii autori ca un *prometopidion*¹⁸; cu toate acestea, analizele metalografice efectuate au relevat pe partea dorsală a piesei urme de rugină, sugerând că aplica fost montată pe un suport de fier – poate pe lamelele unui scut¹⁹. Dacă este să luăm în discuție și masivitatea piesei în sine, foarte greu de montat pe fruntea unui cal, interpretarea ei ca aplică de scut apare ca cea mai plauzibilă soluție²⁰.

Aplicile de scut din mediul scitic cunosc o largă varietate de forme și dimensiuni. Cele mai frecvente sunt piesele masive (lungimi de 30-40 cm) ce redau cervidee și alte animale terestre reale și fantastice, precum cele descoperite la Mezökeresztes - *Zöldhalompusztá* și Tapiószentmárton (Ungaria)²¹, Kelermes²², Kul – Oba (Federația Rusă)²³ etc. În schimb, aplicile de scut ce redau pești prezintă dimensiuni mai reduse: cea din tumulul 12 de la Ordzhonikidze (Ucraina), realizată din bronz (Pl. 2/2), are o lungime de 27 cm²⁴, cea de la Volkovtzy (Ucraina) de 28,4 cm²⁵

wpuszczona do wody: historyczny i kulturowy kontekst „Skarbu Vettersfelde”, în A. Jaszewska, A. Michalak (eds.), Woda - Żywiol Ujarzmiony i Nieujarzmiony, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski, Zielona Góra, 2015, p. 123-152.

¹⁷ Z. Bukowski, *The Scythian Influence in the area of the Lusatian Culture*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977, p. 134.

¹⁸ *Ibidem*, p. 139-141.

¹⁹ Despre scuturile cu lamele de fier din mediul scitic, vezi E. B. Черненко, *Скитский Додекс*, Наукова Думка, Киев, 1968, p. 107-110; E. V. Černenko, *Die Schutzwaffen der Skythen*, Prähistorische Bronzefunde, III, 2, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2006, Taf. 36-39. Ele se utilizau alături de alte tipuri de scuturi, de lemn, de răchită, etc.

²⁰ A. Rieth, *Skythische Schildzeichen*, în *PZ*, 46, 1971, p. 112; Z. Bukowski, *op. cit.*, p. 140.

²¹ J. Chochorowski, *Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde*, Uniwersytet Jagiellński, Kraków, 1985, p. 106-107, Abb. 34.

²² E. Jacobson, *op. cit.*, fig. 122.

²³ *Ibidem*, fig. 124.

²⁴ E. B. Черненко, *op. cit.*, рис. 57.

²⁵ V. A. Илинская, *op. cit.*, p. 124; Z. Bukowski, *op. cit.*, p. 141; I. Lebedynsky, *Les Scythes*, Editions Errance, Paris, 2010, p. 258.

(Pl. 3/2). Aplici pisciforme din bronz, de mărimi și mai mici (cca. 7 cm lungime) apar și în mediul sarmatic timpuriu, de pildă la Ak-Bulak (Kazahstan)²⁶. S-ar putea obiecta – pe bună dreptate – că diferența dintre dimensiunile pieselor de la Witaszkowo și Stâncești și aceste analogii din mediul nord-pontic implică funcționalități diferite – trebuie însă să ținem cont că pe un scut suprafața utilizată este mult mai mare, neexistând niciun fel de „limite anatomice” cum ar fi în cazul montării pieselor pe fruntea unui cal.

În ce privește cele două piese din bronz de la Stâncești, situația este mai complicată din lipsă de analogii²⁷. În orice caz, interpretarea lor drept cnemide, pe care o regăsim în unele studii²⁸ este evident eronată, ținând cont de forma și dimensiunile pieselor. Destul de tentantă ar putea fi interpretarea lor drept obrăzare ale unui coif; dar sistemul de prindere, complet atipic, ne determină să privim cu circumspecție o astfel de ipoteză.

Cel mai probabil, ele reprezintă aplici laterale de harnașament, cu rol funcțional dar și simbolic. Forma alungită și ușor arcuită a capătului liber sugerează destul de expresiv un colț de animal – poate chiar de mistreț – eventual în legătură cu reprezentarea de pe aplica mare din aur. Este bine cunoscută existența în lumea scitică a unor seturi întregi de harnașament menite să transforme caii căpeteniilor în făpturi cu aspect fabulos. Această modă de ornamentare o întâlnim pe spații largi în stepa eurasiatică, de la Pazyrik până în Ucraina de astăzi. În cazul de față, prin adăugarea acestor doi „colți” simbolici, s-ar fi putut urmări, de pildă, transferul unor atribute precum „ferocitatea” mistrețului asupra calului.

²⁶ К. Ф. Смирнов, В. Г. Петренко, *Савроматы Поволжья и южного приуралья*, în *Археология СССР*, 1-9, Москва, 1963, Таб. 21/10.

²⁷ În monografia apărută în 2012 (A. Florescu, M. Florescu, *op. cit.*, p. 72) încearcă să traseze o analogie între piesele de la Stâncești și o serie de aplici în formă de cornet descoperite la Kazbek.

²⁸ M. Gramatopol, *op. cit.*, p. 27-28; V. Sirbu, G. Florea, *op. cit.*, p. 82; A. Zanoci, *Fortificațiile geto-dacice din spațiul extracarpatic în secolele VI-III a. Chr.*, Ed. Vavila Edinf SRL, București, 1998, p. 84.

Considerații finale

Lucrată meșteșugit din aur de bună calitate, aplica zoomorfă de la Stâncești va fi reprezentat o piesă de podoabă deosebită în epoca ei. Rămâne greu de spus în ce circumstanțe a ajuns în cetatea getică de la Stâncești. Putea să fi fost pradă de război, cum la fel de bine putea să fi fost un dar; de va fi fost utilizată de un rege get sau scit statornicit în cele două cetăți iarăși nu vom putea ști.

Nici în ce privește funcționalitatea piesei nu avem răspunsuri certe – în orice caz însă, noi credem că interpretarea ei ca ornament de scut, așa cum am propus prin aceste rânduri, reprezintă deocamdată cea mai plauzibilă soluție.

REMARKS REGARDING THE FUNCTIONALITY OF SOME ARTIFACTS WITHIN THE HOARD OF STÂNCEȘTI, MIHAI EMINESCU COMMUNE, BOTOȘANI COUNTY

(Abstract)

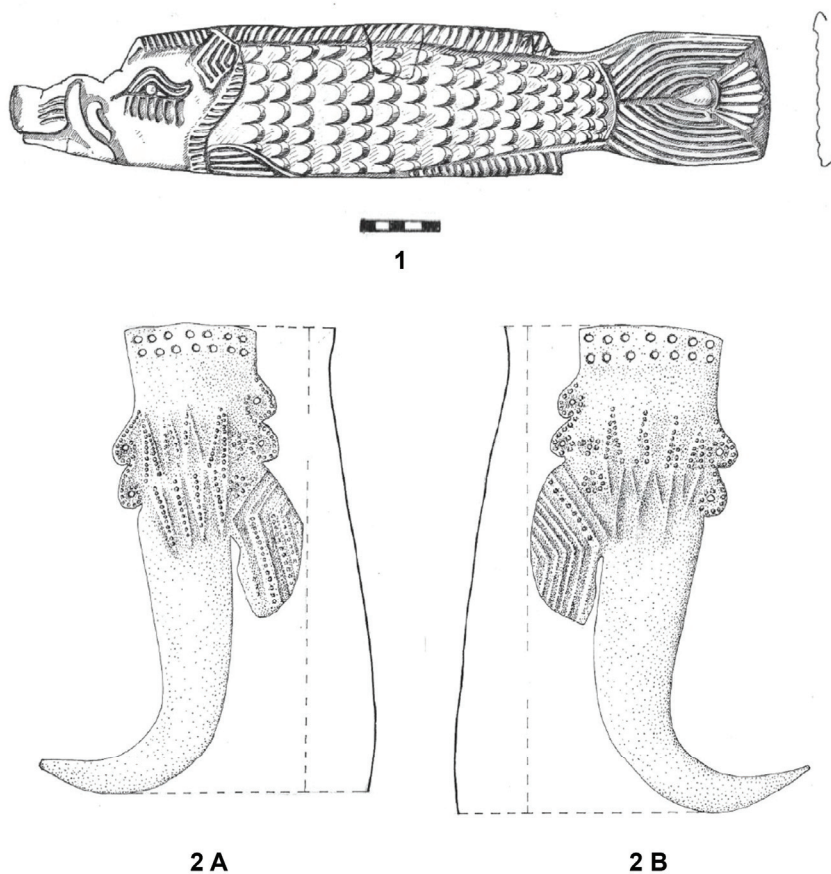
The hoard of Stâncești was discovered during the archaeological researches undertaken in two large Getic forts of Stâncești, by late archaeologist Adrian C. Florescu. It was found hidden in a dwelling, deposited in a single clay pot. The stylistic but also metallographic analysis indicate clearly that the artifacts are of Scythian origin. In this paper we discuss the functionality of three items included in the hoard: the large golden zoomorphic brackets, and the two smaller bronze brackets. In our opinion, the large golden bracket was much too massive to be used as a prometopidion, as it was previously understood within the archaeological literature; more likely, it could be a shield ornament. Fish-shaped shield brackets have been acknowledged in other Scythian discoveries: Witaszkowo, Ordzhonikidze, etc. The two smaller bronze brackets were used in pair, probably as harness pieces.

List of Illustrations:

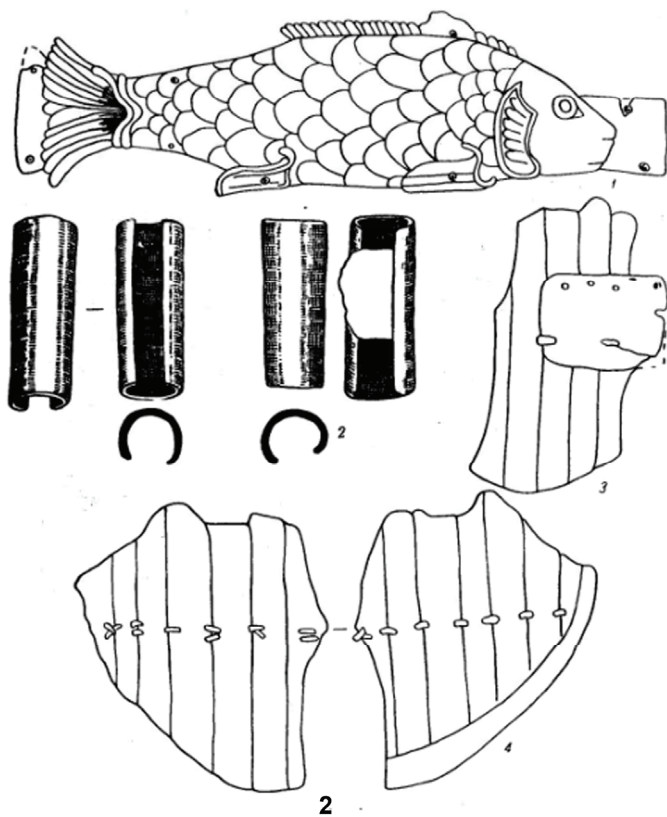
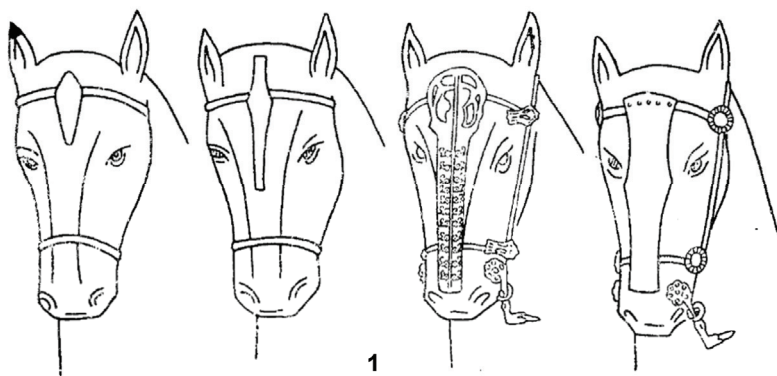
Plate 1. 1. Zoomorphic gold bracket ornament of Stâncești village (*apud* Florescu, Florescu 2012); 2. A-B. Bronze bracket ornaments of Stâncești, without a scale (*apud* Florescu, Florescu 2012).

Plate 2. 1. Various types of *prometopidia* from the Scythian environment (*apud* Илинская 1968); 2. Shield bracket ornament of Ordzhonikidze, no scale (*apud* Черненко 1968).

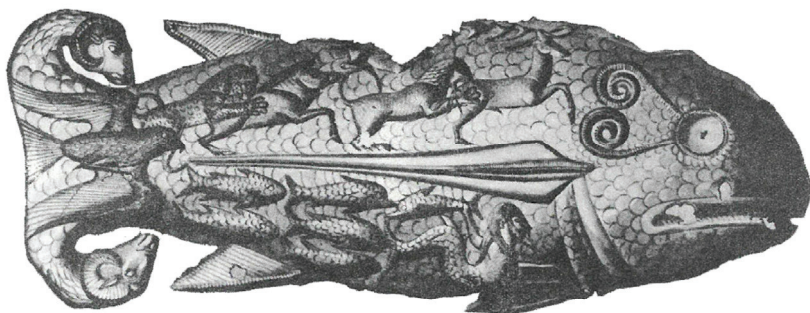
Plate 3. 1. Gold bracket ornament of Witaszkowo, no scale (*apud* Bukowski 1977); 2. Gold bracket ornament of Volkovsky, no scale (*apud* Lebedynsky 2010); 3-4. Idealized reconstruction of the military inventory of barrow 12 of Ordzhonikidze (photo: courtesy of Stanislav Ermakov).

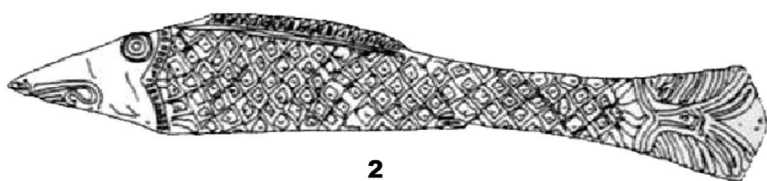
Planșa 1. 1. Aplică zoomorvă din aur de la Stâncești (*apud* Florescu, Florescu 2012); 2. A-B. Aplici din bronz de la Stâncești, fără scară (*apud* Florescu, Florescu 2012)

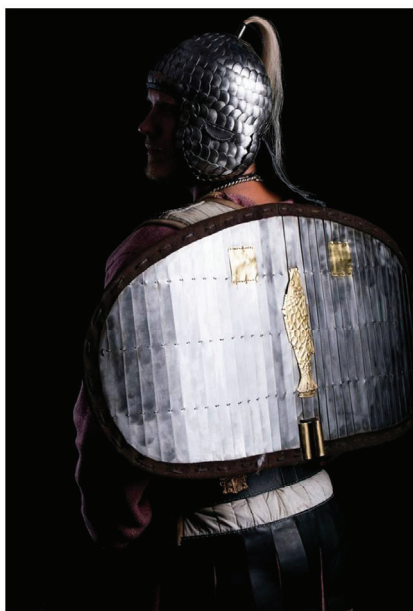
Planșa 2. 1. Diverse tipuri de *prometopidia* din mediul scitic (apud Илинская 1968); 2. Aplica de scut de la Ordzhonikidze, fără scară (apud Черненко 1968)

1

2

3

4

Planșa 3. 1. Aplică din aur de la Wiraszkowo, fără scară (*apud* Bukowski 1977);
 2. Aplica din aur de la Volkovtzy, fără scară (*apud* Lebedynsky 2010);
 3-4. Reconstituirea idealizată a inventarului militar din tumulul 12 de la
 Ordzhonikidze (foto Stanislav Ermakov)